

ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЄВРЕЙСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ

Михайліченко М. А., Зігунов В. Ю.

ВСТУП

Період революції 1917–1921 рр. став одним з найважливіших етапів формування українських політичних традицій, одним з доказів історичної спроможності українців до державного будівництва. Саме тому цей період стає об'єктом не лише наукових дискусій, а й пропагандистських маніпуляцій, зокрема щодо оцінки політики УНР відносно українського єврейства як дискримінаційної, «погромницької». Тому з'ясування справжнього характеру етнонаціональної політики українських урядів часів Перших визвольних змагань важливе не лише для утвердження історичної правди, а й для покращення сучасних українсько-ізраїльських відносин.

Напередодні революції 1917 р. на українських землях мешкало близько 3,6 мільйонів євреїв, що становило 9,9% всього населення України¹. На Надніпрянщині діяла ціла низка впливових єврейських політичних організацій, зокрема Бунд, Сіоністсько-соціалістична робітничка партія «Поалей Ціон», Єврейська соціал-демократична робітничка партія «Поалей Ціон», Соціалістична єврейська робітничка партія². Тому одним з важливих завдань, що постали перед Українською Народною Республікою, стало формування такої етнонаціональної політики, яка б враховувала інтереси єврейської національної меншини і забезпечувала підтримку українського державотворення з боку єврейської громади. З'ясування характеру та основних напрямів діяльності УНР щодо реалізації цього завдання і є метою даного дослідження.

¹ Лазарович М. Етносоціальна структура населення України напередодні Першої світової війни. Проблеми економіки Тернопільщини та інших територій України: зб. праць / редкол.: А. Крисоватий, З. Задорожний, О. Кириленко [та ін.]; відп. ред. М. Андрейчин, ред. тому О. Гомотюк, В. Дерій. Тернопіль : Економічна думка, 2015. Т. 10. С. 143.

² Федьков О. М. Сіоністсько-соціалістичний рух в українських губерніях Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Історичні науки*. 2015. Вип. 8. С. 229–243.

«Єврейське питання» в політиці українських урядів періоду революції 1917–1921 рр. ставало об'єктом вивчення багатьох українських та зарубіжних вчених, зокрема Т. Батанової, В. Гусєва, М. Гона, М. Лазаревича, Б. Куцмані, Т. Макаренка, О. Неймана, В. Сергійчука, В. Устименка. Різним аспектам проблематики присвячена й низка наших попередніх досліджень, результати яких узагальнені в даній роботі³.

1. «Єврейське питання» в політиці Центральної Ради

Як зазначалося вище, успіх українського державотворення багато в чому залежав від позиції національних меншин. Тому не дивно, що вже на початку революції лідери Української Центральної Ради задекларували необхідність розбудови міжнаціональних відносин на принципах рівноправ'я. Так, у квітні 1917 р. і статті «Народностям України» М. Грушевський писав: «Ми добуваємо державне право для української землі не для того, щоб панувати над національними меншостями України. Ми домагаємося для неї широкої автономії не для того, щоб тільки для себе використовувати її права. Повнота національного життя, котрої ми добиваємося для українського народу не повинна затопляти інших народностей і обмежувати їх змагання до вільного розвитку своєї культурної і національної стихії»⁴.

Під час роботи Всеукраїнського національного конгресу член УЦР Ф. Матушевський виголосив положення свого реферату «Права національних меншин», в якому наголошувалося на праві національних меншин створювати органи місцевого самоврядування в місцях компактного проживання їх представників, а також в участі в роботі усіх державних установ та ухвалені законів⁵. На завершення першого дня роботи конгресу за пропозицією М. Грушевського було одностайно

³ Михайліченко М.А., Зігунов В.Ю. Діяльність Директорії УНР щодо відновлення єврейської національно-персональної автономії. *Приватне та публічне право*. 2018. № 4. С. 8–10.; Михайліченко М.А., Зігунов В.Ю. «Єврейське питання» у внутрішній політиці Центральної Ради. *Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри*: матеріали Четвертої Міжнародної науковопрактичної конференції (Суми, 22 квітня 2021 року). Суми, 2021. С. 113–117.; Михайліченко М.А., Зігунов В.Ю. Політика Української Держави Павла Скоропадського щодо єврейської національної меншини. *Приватне та публічне право*. 2019. № 2. С. 3–7.; Михайліченко М.А., Зігунов В.Ю. Діяльність Директорії УНР щодо відновлення єврейської національно-персональної автономії. *Приватне та публічне право*. 2018. № 4. С. 8–10.

⁴ Грушевський М.С. Твори: у 50 т. / редкол.: П. Сохань (голов. ред.), Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. Львів : Видавництво «Світ». 2007. Т. 4. Кн. 1. С. 18.

⁵ Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року: Документи і матеріали / Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2003. С. 148–154.

прийнято резолюцію в якій одним з головних принципів української автономії визначалось «повне забезпечення прав національних меншостей, які живуть на Україні»⁶.

На виконання домовленостей із Тимчасовим Урядом, закріплених Другим Універсалом, склад Центральної Ради було розширено за рахунок депутатів від національних меншин. На 4-ій сесії УЦР було вирішено надати представникам єврейської громади 50 мандатів, що становило 6% від парламентських місць. До Центральної Ради було делеговано по 13 депутатів від Бунду, Сіоністської партії і Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії (ОЄСРП), 9 членів Єврейської соціал-демократичної робітничої партії «Поалей Ціон» (ЄСДРП ПЦ) і два представника від Єврейського демократичного об'єднання. Таким чином єврейське представництво стало другою за чисельністю (після російської) національною фракцією в Центральній Раді. У Малій Раді після низки узгоджень і перестановок євреї отримали 16 мандатів з 66 (понад 24%), посівши друге місце після українців (36 членів)⁷.

Євреї були включені й до інших вищих органів влади. Представник ОЄСРП М. Зільберфарб був призначений віце-секретарем з єврейських справ. Членом Генерального секретаріату Центральної Ради став керівник Бунду М. Рафес, а членом Верховного суду – юрист і громадський діяч А. Марголін

Наступним кроком на шляху до забезпечення прав українського єврейства став Закон «Про утворення єврейських громадських рад і проведення виборів членів цих рад» від 2 грудня 1917 р, згідно з яким, у місцевостях із значною кількістю єврейської людності обиралися єврейські громадські ради «для завідування всіма єврейськими національними справами та установами». Важливу роль у розробці і реалізації цього закону відіграло Генеральне секретарство з єврейських справ, утворене в листопаді 1917 р. шляхом реорганізації відповідного віце-секретарства Генерального секретарства міжнаціональних справ. Зусиллями цього секретарства положення закону були втілені у життя, хоча й не у всіх єврейських громадах (у апараті генерального секретаря єврейських справ вважали, що їх було близько 600). Міністерство єврейських справ, створене 9 січня 1918 р., отримало інформацію

⁶ Сергійчук В. Погроми в Україні: 1914–1920 рр. Від штучних стереотипів до гіркої правди, прихованої в радянських архівах. К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. С. 33.

⁷ Макаренко Т. Представництво національних меншин в органах державної влади: історичний аспект. *Сіверянський літопис*. 2014. № 1–3. С. 190; Нейман О. Міністерство Єврейських справ УНР. *Хроніка-2000*. 1998. № 23–24. С. 338.

про вибори у 250 общинах. До ліквідації цього міністерства було опрацьовано і затверджено результати виборів у 194 общинах⁸.

Відповідно до Закону «Про утворення єврейських громадських рад і проведення виборів членів цих рад» виборче право отримували усі представники єврейської громади, яким на день виборів виповнювалось 20 років. Для проведення виборів формувались комісії з «7 осіб, які мали обиратися зборами євреїв – гласних городських дум, волосного земства або поселкового зібрання в їх кількості, і по одному представнику від кожної з нижчеписаних партій в місцевостях, де існують органи цих партій: 1) «Нехац Ісроель», 2) «Хейрус Мосейро», 3) Сіоністської партії, 4) Єврейської народної групи, 5) Єврейської народної партії, 6) Єврейської с. д. робітничої партії «Поалей Ціон», 7) Об'єднаної Єврейської соціалістичної робітничої партії (СС і ЄС) і 8) Загальної Єврейської робітничої спілки «Бунд»⁹.

У контексті формування механізму правового захисту єврейської національної меншини особливої уваги заслуговує ухвалений 9 січня 1918 р. Закон «Про національно-персональну автономію», підготовку якого Центральна Рада почала ще влітку 1917 р., створивши спеціальну комісію. Закон надавав євреям, поряд із росіянами і поляками національно-персональну автономію, тобто право на самостійне влаштування свого національного життя через власні виборні органи, незалежно від місця їх проживання у межах УНР. Передбачалося, що меншини створять Національні союзи, влада яких буде поширюватися на всіх представників цієї національності, а членство в Національному союзі мало ґрунтуватись не на територіальній, а на персональній основі. Визначення компетенції Національного союзу й окремих його органів покладалося на Установчі збори певної меншини, але вони повинні були затверджуватися Установчими зборами УНР. Відповідно до статті 9 Закону органи Національного союзу проголошувались органами держави, склад яких мав обиратися всіма членами певної меншини, громадянами УНР, яким виповнилось 20 років. Вищим представницьким органом Національного союзу кожної меншини мали стати Національні збори, а вищим виконавчим органом – Національна

⁸ Устименко В.М. Єврейські організації і партії в суспільно-політичному житті України за доби Центральної Ради. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років*. 2009. Вип. 4. С. 152, 163–164.

⁹ Національні відносини в Україні у ХХ ст.: Зб. документів і матеріалів / Упоряд.: М.І. Панчук та ін.; НАН України. Ін-т нац. відносин і політології . К. : Наукова думка, 1994. С. 57–58.

рада, обрана Національними зборами¹⁰. Цей був перший у світовій практиці закон про національно-персональну автономію, який мав конституційний характер, він увійшов окремою частиною в Конституцію Української Народної Республіки (квітень 1918)¹¹.

Як зазначає Б. Куцмані, автори закону значною мірою спиралися на праці австрійських соціал-демократів Е. Крістана, К. Реннера та О. Бауера, а саме на запропоновану в їхніх роботах концепцію нетериторіальної національної автономії. У Російській імперії ця модель з певними адаптивними змінами набула популярності в першому десятилітті ХХ століття під назвою «екстериторіальна автономія». Саме єврейські політики виступали посередниками в цьому трансфері ідей, включаючи у формулювання своїх уявлень про автономію зокрема й багаторічні дискусії про можливе переформатування імперії. Велику роль у цьому процесі адаптації відіграв М. Зільберфарб, очільник Генерального секретарства (пізніше міністерства) єврейських справ і один з авторів закону про національно-персональну автономію¹².

Одночасно з прийняттям закону про національно-персональну автономію, утворювалось Міністерство єврейських справ, діяльність якого зводилася до двох основних завдань: захисту інтересів єврейської меншини, громадянських і політичних прав її членів, та розбудови єврейської національної автономії в Україні, творенні її місцевих і центральних установ. Міністерство мало у своєму складі три департаменти: загальної канцелярії з загальним та військовим відділами; освіти з відділами мистецтва, середніх та початкових шкіл; національного

¹⁰ Макаренко Т. П. Національно-персональна автономія як складова етнополітики періоду українських визвольних змагань 1917–1921 рр. *Культурологічний вісник Нижньої Наддніпряниці*. 2013. Вип. 31. С. 175–179.

¹¹ Верменич Я.В. Національно-персональна автономія. *Енциклопедія історії України*: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2010. 728 с.

¹² Куцмані Б. Від імперського народу до національної меншини. Міністерство великоруських справ в Україні, 1917–18 рр. *Україна модерна*. 2020. Вип. 29. С. 171–172. <https://doi.org/10.30970/uam.2020.29.1206>; Куцмані Б. «Перехресна історія» закону про національно-персональну автономію УНР: перетікання ідей від австро-марксистів через єврейський Бунд до революційної України *Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.)*: Матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 1–2 червня 2017 р.) / упоряд. В. Верстюк (відп. ред.), В. Скальський, Г. Басара-Тилішак, В. Бойко. Київ–Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2017. С. 261–267; Гриневич В.А. Зільберфарб Моше Ісакович. *Енциклопедія історії України*: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2005. С. 360.

самоврядування з організаційним відділом, а також відділ преси й інформації¹³.

Подальшим кроком у розбудові єврейської національно-персональної автономії стало утворення у квітні 1918 року Єврейської національної ради (СНР), яка мала координувати діяльність єврейських громад і товариств, організовувати збір коштів тощо. До її складу ввійшло 50 депутатів по 10 від кожної з партій, які брали участь у роботі Центральної Ради¹⁴.

Тоді ж, у квітні 1918 р. УЦР прийняла закон про єврейську вчительську семінарію у Києві, що мала на меті підготовку вчителів для початкових єврейських шкіл на території УНР. Вона вважалася середньою школою, складалася з одного підготовчого і наступних 4-х класів і підпорядковувалась безпосередньо Міністерству єврейських справ. Передбачалося, що у семінарії буде викладатися єврейська мова і література, староеврейська мова і література, єврейська історія, загальна педагогіка і дидактика, методика викладання, математика, українська мова і література, природничі науки, фізика, історія України і загальна історія, креслення, малювання, співи, гімнастика, ручна праця і рукоділля. Викладання повинно було проводитись на єврейській мові. Всього в семінарії мало навчатися приблизно 250 студентів: 40 у кожному класі і 45 у підготовчому. Учні забезпечувались державними стипендіями¹⁵. Крім згаданого навчального закладу планувалося відкриття ще дев'яти єврейських вчительських семінарій і інститутів, а також державної єврейської друкарні, на організацію якої було виділено 130 тисяч карбованців, однак цим проектам не судилося здійснитися¹⁶.

¹³ Лазарович М. В. Секретарство/Міністерство єврейських справ та єврейська національна рада в контексті розбудови національно-персональної автономії (липень 1917-квітень 1918 р.). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Питання політології*. 2012. № 1031, вип. 22. С. 111–116.; Мироненко О.М. Світоч української державності: Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради. К.: Ін-т. держави і права ім. В.В. Корещького НАН України, 1995. С. 158–160.

¹⁴ Нейман О. Міністерство Єврейських справ УНР. *Хроніка-2000*. 1998. № 23–24. С. 340–342.

¹⁵ Мироненко О. Закон про єврейську вчительську семінарію. *Українське державотворення: не витребуваний потенціал: Словник-довідник / О.М. Мироненко, Ю.І. Римаренко, І.Р. Ксенко та ін. К.: Либідь, 1997. С. 204–205.*

¹⁶ Батанова Т. До історії єврейського представництва в Українській Центральній Раді: декілька документів Міністерства з єврейських справ. *Пам'ятки: археографічний щорічник*. 2010. Т. 11. С. 178.

На жаль, в тих складних політичних обставинах, в яких діяла Центральна Рада, їй не вдалося здійснити програму демократичних перетворень у сфері міжнаціональних взаємин. Проте, незаперечним є висновок, що вона своєю політикою заклала основи правового захисту єврейської національної меншини.

2. Політика Директорії УНР щодо єврейської національної меншини

За гетьманування П. Скоропадського було скасовано закон про національно-персональну автономію, ліквідовано Міністерство єврейських справ, розпущено Єврейську національну раду. Водночас, єврейська меншина не була позбавлена можливостей для політичного і культурного розвитку. Про це, зокрема, свідчить факт цілком легального створення і діяльності вищого представницького органу українського єврейства – Тимчасового Єврейського Національного зібрання¹⁷.

Сподіваючись на відновлення національно-персональної автономії, єврейські політичні партії приязно зустріли перемогу анти гетьманського повстання. Так, у зверненні тимчасового бюро українського Головного комітету Бунду зазначалось, що «...під керівництвом Директорії повалено гетьманську поміщицько-буржуазну владу ... Тільки влада, що спирається на соціалістичний пролетаріат і революційне селянство, може задовольнити соціальні і національні інтереси трудящих класів УНР». Вітання Директорії надіслала і ОЄСРП¹⁸.

Очікування єврейських політиків до певної міри виправдалися. Вже 16 грудня 1918 р. Директорією було ухвалено постанову «Про відновлення чинності закону Центральної Ради від 9 січня 1918 р. про національно-персональну автономію», в якій зазначалося, що до відновлення національних міністерств при Директорії буде засновано відділ у справах національних меншин. Обов'язки керуючого цим відділом мав виконувати заввідділом праці, колишній член Центральної Ради та депутат Єврейської національної ради С. Гольдельман¹⁹.

В середині січня 1919 р. відновило свою діяльність Міністерство єврейських справ, яке очолив А. Ревуцький²⁰. Натомість в складі уряду

¹⁷ Михайліченко М.А., Зігунов В.Ю. Політика Української Держави Павла Скоропадського щодо єврейської національної меншини. *Приватне та публічне право*. 2019. № 2. С. 3–7.

¹⁸ Найман О. Уроки державності: УНР та «єврейське питання». *Віче*. 1998. № 5. С. 125.

¹⁹ Устименко В. М. Етнонаціональна політика як фактор державотворення в Україні (1917–1920 рр.): Інститут історії України НАН України. К., 2010. С. 99.

²⁰ Лазарович В.М. Деякі аспекти етнополітики Директорії УНР та її урядів наприкінці 1918-першої половини 1919 р. *Гілея*. 2012. № 7. С. 577.

УНР так і не було створено міністерств з російських і польських справ. «Жодний з сусідів України не буде вважати себе протегувати українським євреям й заступатися за їх кривди, – пояснив цей факт В.Винниченко. – Тому українським євреям залишається одна можлива орієнтація – це на українську державу, а в цій державі хай буде єврейський міністр, котрий заступатиме їх інтереси»²¹.

Скориставшись наданою можливістю, Міністерство з єврейських справ одразу ж розпочало роботу. У його зверненні до єврейського народу оповіщалося про спроможність повного здійснення його прав на власну мову і культуру, на автономне упорядкування свого внутрішнього життя. Міністерство єврейських справ планувало скликати єврейські Установчі Збори, які мали забезпечити демократичний шлях розбудови єврейської національної автономії. Мали бути прийняті закони, які б забезпечити належну правову та фінансову базу для діяльності єврейських общин. Основними напрямками своєї діяльності міністерство визначало:

- «...заснування вчительських інститутів та єврейського університету;
- забезпечення всіх шкіл навчальними посібниками і літературою, підтримка їх, щоб жодна єврейська навчальна установа не припиняла своєї діяльності;
- відновлення єврейських установ, які припинили свою роботу і організація їх роботи на демократичних засадах;
- широка підтримка соціальної діяльності та організація медичної допомоги, регулювання еміграції;
- обстоювання рівноправ'я євреїв в усіх сферах державного життя;
- захист свободи віросповідання та діяльності релігійних громад».

Міністерство єврейських справ мало отримувати 3 мільйонів карбованців на рік на потреби його діяльності. Крім того, державна скарбниця на цей же період виплачувала 300 тисяч карбованців на видання підручників, котрих гостро не вистачало²².

У діючих документах і проектах нормативних актів Директорія неодноразово підкреслювала рівність громадян УНР незалежно від національності. Так, 24 січня 1919 р. Рада Народних Міністрів УНР ухвалила закон «Про карну відповідальність за образу національної честі і достоїнства», порушення якого передбачало тюремне ув'язнення

²¹ Устименко В. Етнополітичний фактор в політиці Директорії УНР. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років*. 2010. № 5. С. 212.

²² Гусев В.І. Національні меншини в планах розбудови української держави (доба Центральної Ради, Гетьманщини, Директорії). *Розбудова держави*. 1993. № 12. С. 30.

строком від 3 місяців до 1,5 років²³. Передбачалось і досить широке представництво національних меншин у законодавчих та виконавчих органах УНР. Зокрема у майбутній Державній Народній Раді 13% місць резервувалась для єврейських політичних партій. Таким чином представникам єврейських партій планувалось виділити 21 мандат. Для порівняння підкреслимо, що росіянам і полякам планувалося надати відповідно – 6 і 3 мандати²⁴. Серед законів Директорії УНР спрямованих на розвиток єврейської національно-персональної автономії слід окремо згадати «Закон про кагальне управління», який визначав порядок створення органів єврейського місцевого самоврядування (кагальних рад) їх організацію і джерела фінансування²⁵.

Однак, у цей надзвичайно складний період Директорія не змогла здійснити своїх намірів щодо єврейської національно-персональної автономії. Поглиблення національних і політичних протиріч поставили під загрозу саме існування незалежної української держави. Саме тому всі вищезгадані закони і законопроекти так і не вступили в дію, крім «Закону про кагальне управління», який був застосований у кількох єврейських громадах України²⁶.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки нашого дослідження, можна впевнено стверджувати, що політика Української Центральної Ради щодо єврейської громади будувалася на принципах демократизму й поваги до етнічної, культурної та мовної самобутності. Ця політика реалізовувалася у двох головних напрямках:

- активне залучення представників єврейської політичної еліти до роботи у органах влади, включно із Українською Центральною радою та урядом;
- надання національно-персональної автономії, тобто права на самостійне влаштування свого національного життя через органи Національного союзу.

Директорія УНР у своїй політиці керувалась принципами національного рівноправ'я, закладеними Центральною Радою. Відновлення чинності Закону «Про національно-персональну автономію», ухвалення

²³ Лазарович В.М. Деякі аспекти етнополітики Директорії УНР та її урядів наприкінці 1918-першої половини 1919 р. *Гілея*. 2012. № 7. С. 576.

²⁴ Основи етнодержавознавства: підручник / За ред. Ю. Римаренка. К. : Либідь, 1997. С. 267.

²⁵ Нейман О. Міністерство Єврейських справ УНР. *Хроніка-2000*. 1998. № 23–24. С. 346–347.

²⁶ Гольдельман С. Єврейська національна автономія на Україні (1917–1920). *Хроніка – 2000*. 1998. № 21–22. С. 223.

«Статуту про єврейську громаду», запровадження карної відповідальності за образу національної честі і гідності мали створити міцну правову базу, яка забезпечувала б єврейському населенню повноцінний національний розвиток. Однак, в умовах військових поразок і політичної нестабільності, Директорія УНР не змогла у повній мірі реалізувати свою етнополітичну політику.

Отже, в Українській Народній Республіці було вперше реалізовано ідею єврейської національно-персональної автономії, створено правову основу регулювання міжнаціональних взаємовідносин. Таким чином було накопичено вагомий етнополітичний досвід, який може бути використаний при побудові сучасної стратегії українсько-єврейських відносин.

АНОТАЦІЯ

Метою дослідження є з'ясування характеру та основних напрямів діяльності УНР щодо захисту прав єврейської національної меншини. З'ясовано, що найбільш сприятливі умови для розвитку єврейської національної меншини склалися у період діяльності Української Центральної Ради. Декларуючи принципи національного рівноправ'я, її керівництво активно залучало представників впливових єврейських політичних партій до роботи у найважливіших українських владних органах. Так, в складі українського уряду було створено Міністерство Єврейських Справ – орган, що мав опікуватись розвитком єврейської національної культури і освіти, а в складі самої Центральної Ради існувала впливова єврейська фракція. Було прийнято низку законів, які мали створити дієву правову базу забезпечення національно-культурних потреб українського єврейства. Це насамперед «Закон Української Народної Республіки про утворення єврейських громадських рад і проведення виборів членів цих рад» від 2 грудня 1917 р., і «Закон Української Центральної Ради про національно-персональну автономію» від 9 січня 1918 р.

На основі етнополітичного досвіду Центральної Ради будувала свою політику щодо єврейської національної меншини Директорія УНР, про що зокрема свідчать відновлення чинності Закону «Про національно-персональну автономію», ухвалення «Статуту про єврейську громаду», запровадження карної відповідальності за образу національної честі і гідності. Проте, на перешкоді реалізації цієї політики стали чисельні фактори внутрішнього і зовнішнього порядку, які значною мірою нейтралізували намагання керівників УНР створити умови для забезпечення національно-культурних потреб єврейської громади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батанова Т. До історії єврейського представництва в Українській Центральній Раді: декілька документів Міністерства з єврейських справ. *Пам'ятки: археографічний щорічник*. 2010. Т. 11. С. 175–184.
2. Лазарович М. Етносоціальна структура населення України напередодні Першої світової війни. *Проблеми економіки Тернопільщини та інших територій України*: зб. праць / редкол.: А.І. Крисоватий, З.В. Задорожний, О.П. Кириленко [та ін.]; відп. ред. М. Андрейчин, ред. тому О. Гомотюк, В. Дерій. Тернопіль : Економічна думка, 2015. Т. 10. С. 143–156.
3. Федьков О. М. Сіоністсько-соціалістичний рух в українських губерніях Російської імперії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Історичні науки*. 2015. Вип. 8. С. 229–243.
4. Грушевський Михайло Сергійович. Твори: у 50 т. / редкол. : П. Сохань (голов. ред.), Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. Львів: Видавництво «Світ». 2007. Т. 4. Кн. 1. 407 с.
5. Михайліченко М.А., Зігунов В.Ю. «Єврейське питання» у внутрішній політиці Центральної Ради. *Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри* : матеріали ІV Міжнародної науковопрактичної конференції (Суми, 22 квітня 2021 року). Суми, 2021. С. 113–117.
6. Михайліченко М.А., Зігунов В.Ю. Політика Української Держави Павла Скоропадського щодо єврейської національної меншини. *Приватне та публічне право*. 2019. № 2. С. 3–7.
7. Михайліченко М.А., Зігунов В.Ю. Діяльність Директорії УНР щодо відновлення єврейської національно-персональної автономії. *Приватне та публічне право*. 2018. № 4. С. 8–10.
8. Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року : Документи і матеріали / Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2003. 1024 с.
9. Сергійчук В. Погроми в Україні: 1914-1920 рр. Від штучних стереотипів до гіркої правди, прихованої в радянських архівах. К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. 544 с.
10. Макаренко Т. Представництво національних меншин в органах державної влади: історичний аспект. *Сіверянський літопис*. 2014. № 1–3. С. 188–192.
11. Устименко В.М. Єврейські організації і партії в суспільно-політичному житті України за доби Центральної Ради. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років*. К.: Інститут історії України НАН України, 2009. Вип. 4. С. 147–182.

12. Нейман О. Міністерство Єврейських справ УНР. *Хроніка–2000*. 1998. № 23–24. С. 337–348.

13. Національні відносини в Україні у ХХ ст. : 36. документів і матеріалів / Упоряд.: М.І. Панчук та ін.; НАН України. Ін-т нац. відносин і політології. К. : Наукова думка, 1994. 558 с.

14. Макаренко Т. П. Національно-персональна автономія як складова етнополітики періоду українських визвольних змагань 1917–1921 рр. *Культурологічний вісник Нижньої Наддніпряниці*. 2013. Вип. 31. С. 175–179.

15. Верменич Я.В. Національно-персональна автономія. *Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О* / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2010. 728 с.:

16. Куцмані Б. Від імперського народу до національної меншини. Міністерство великоруських справ в Україні, 1917–18 рр. *Україна модерна*. 2020. Вип. 29. С. 164–188. URL: <https://doi.org/10.30970/uam.2020.29.1206>.

17. Куцмані Б. «Перехресна історія» закону про національно-персональну автономію УНР: перегікання ідеї від австро-марксистів через єврейський Бунд до революційної України. *Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.)* : Матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 1–2 червня 2017 р.) / упоряд. В. Верстюк (відп. ред.), В. Скальський, Г. Басара-Тилищак, В. Бойко. Київ–Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2017. С. 261–267.

18. Гриневич В.А. Зільберфарб Моше Ісакович. *Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й* / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К. : В-во «Наукова думка», 2005. С. 360.

19. Мироненко О.М. Світоч української державності: Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради. К. : Ін-т. держави і права ім. В.В. Корецького НАН України, 1995. 327 с.

20. Лазарович М. В. Секретарство/Міністерство єврейських справ та єврейська національна рада в контексті розбудови національно-персональної автономії (липень 1917 – квітень 1918 р.). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Питання політології*. 2012. № 1031, вип. 22. С. 111–116.

21. Мироненко О. Закон про єврейську вчительську семінарію. *Українське державотворення: не витребуваний потенціал: Словник-довідник* / О.М. Мироненко, Ю.І. Римаренко, І.Р. Ксенко та ін. К. : Либідь, 1997. С. 204–205.

22. Найман О. Уроки державності: УНР та «єврейське питання. *Віче*. 1998. № 5. С. 120–127.

23. Устименко В. Етнополітичний фактор в політиці Директорії УНР. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років*. 2010. № 5. С. 207–256.

24. Гусєв В.І. Національні меншини в планах розбудови української держави (доба Центральної Ради, Гетьманщини, Директорії). *Розбудова держави*. 1993. № 12. С. 27–33.

25. Гольдельман С. Єврейська національна автономія на Україні (1917–1920). *Хроніка–2000*. 1998. № 21–22. С. 221–233.

26. Основи етнодержавознавства : підручник / за ред. Ю. Римаренка. К. : Либідь, 1997. 656 с.

27. Лазарович В.М. Деякі аспекти етнополітики Директорії УНР та її урядів наприкінці 1918-першої половини 1919 р. *Гілея*. 2012. № 7. С. 576. С. 575–579.

Information about the authors:

Mykhailichenko Mykola Anatoliyovych,

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of State Law Disciplines
and Ukrainian Studies

Sumy National Agrarian University

160, Herasyma Kondratieva str., Sumy, 40000, Ukraine

Zigunov Vitaly Yuriyovych,

Master of Law, S1/A Clerk

Military Unit A7039

Luhansk region, Ukraine